

10 דקות של עיון - מועדי אייר

פרק ט: לאופיה של קדושת ירושלים (1) - חצר המקדש או מרכז רוחני?

הרב ישי אנגלמן

המעמד המיוחד של ירושלים, אליה זכינו לחזור בדורנו, במלחמת ששת הימים, בא לידי ביטוי גם במסגרת המושג ההלכתי 'קדושת המקום'. המשנה בתחילת מסכת כלים מונה 'עשר קדושות', זו לפנינו מזו, החל מארץ ישראל ועד לקודש הקדשים, כאשר לירושלים יש דרגה עצמאית של 'מקום קדוש', שיש בו קדושה גבוהה יותר מקדושת שאר ארץ ישראל ואף מקדושת בתי ערי חומה, שגם להן קדושה מיוחדת. הביטוי המעשי של הקדושה, אומרת המשנה, הוא שבירושלים, לפנינו מן החומה "אוכלים קדשים קלים ומעשר שני". דבר מעניין הוא שההלכה שמעשר שני וקדשים קלים צריכים להיאכל במקום קדוש, אך לא דווקא במקדש, הייתה קיימת גם לפני בחירת ירושלים, בזמן משכן שילה, אבל יש הבדל יסודי בהלכות. המשנה במגילה (פרק א) אומרת ש"אין בין שילה לירושלים אלא שבשילה אוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה, ובירושלים - לפנינו מן החומה". בשילה, אין 'מקום מוגדר' קדוש סביב משכן, אלא "בכל הרואה", כל מקום שממנו רואים את משכן שילה, נחשב מספיק קרוב אל המשכן כדי לאכול בו קדשים קלים ומעשר שני. התפיסה שעולה מכאן היא שאין אזור מוגדר 'קדוש' מבחינה הלכתית סביב משכן שילה, אלא שכל עוד נמצאים קרוב למשכן עצמו, יש אפשרות לאכול. לעומת זאת, הקדושה ההלכתית של ירושלים מוגדרת היטב, יש חומה, שמגדירה מקום מסוים, שעומד בפני עצמו ואינו חלק מהמקדש, שהוא קדוש. הדבר הזה מחייב אותנו לנסות לחשוב מה טיבה של הקדושה הזו? ממה היא נובעת? מה הופך את ירושלים, את 'לפנים מן החומה', למקום בעל קדושה עצמאית, המאפשר ומחייב בהלכות שונות, שאת חלקן נראה במהלך שני הפרקים הבאים.

הרמב"ם בהלכות בית הבחירה, בפרק ו הלכה טז, מסביר שאע"פ שלגבי כלל קדושת ארץ ישראל, ההלכה היא ש'קדושה ראשונה', הקדושה שהתקדשה ארץ ישראל בזמן יהושע, בטלה, קדושת המקדש לא בטלה לעולם: "לפי", אומר הרמב"ם, "שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה". קדושת ירושלים, אצל הרמב"ם, היא לא חלק מהעולם של קדושת ארץ ישראל, אלא של קדושת המקדש. התפיסה הזו חוזרת אצל הרמב"ם כמה פעמים גם בפירוש המשנה, שם חוזר הרמב"ם ואומר שבחלוקה שקיימת במשניות בין 'מקדש' ל'גבולין', ירושלים נחשבת כחלק מהמקדש, ולא מהגבולין, שאר ארץ ישראל. כך ביחס לדין המשנה בראש השנה, שבמקדש תוקעים בשופר גם בשבת, אבל לא במדינה, מסביר הרמב"ם ש"מקדש נקראת ירושלים כולה", וכך גם לגבי נטילת לולב, שבמשנה מבואר שבמקדש נוטלים לולב מן התורה כל שבעת הימים, מסביר הרמב"ם

שירושלים נחשבת חלק מהמקדש, וזאת בניגוד לדברי רש"י במסכת סוכה (מא, א ד"ה במדינה) הכותב במפורש שירושלים נחשבת כגבולים. ר' יעקב עטלינגר, מרבני גרמניה במאה התשע עשרה, המוכר מספר החידושים שלו, 'ערוך לנר', כתב בפירושו לשו"ע בהלכות סוכה, ביכור יעקב (תרנח) שלדעת הרמב"ם יש עניין גם בזמן הזה ליטול לולב בתחומי ירושלים העתיקה כל שבעה, כדי לקיים מצווה מדאורייתא, שכן בגבולין, המצווה מן התורה היא רק ביום הראשון. ואע"פ שהמקדש חרב, הרי קבע הרמב"ם שקדושת המקדש, וירושלים בכלל, לא בטלה, וממילא גם בזמן הזה יש חיוב ליטול לולב כל שבעה בתחומי ירושלים העתיקה. כמה מהאחרונים חלקו על חידושו של הביכורי יעקב, מטעמים שונים (להרחבה ראו חדושי ר' מאיר שמחה סוכה מג, א) ובין היתר טען כנגד חידושו ר' שלמה זלמן אויירבאך (שו"ת מנחת שלמה, תניינא, סימן נז) שכל החיוב של נטילת לולב כל שבעה במקדש קשור לשמחה המיוחדת שהיתה במקדש בחג הסוכות, "ושמחתם לפני ה' - להיכם שבעת ימים" (ויקרא כג, מ), אך כשחרב המקדש וכבר אין שמחה במקדש לפני ה', לא שייך גם חיוב נטילת לולב בירושלים כל שבעה.

הלכה נוספת שקשורה ככל הנראה לשיטת הרמב"ם לפיה הקדושה המיוחדת של ירושלים קיימת גם בזמן הזה נוגעת לדיני מעשר שני. ההלכה שמפורשת כבר בתורה היא שיש אפשרות לפדות פירות מעשר שני, אך דווקא "כי ירחק ממך המקום". מי שנמצא בתוך ירושלים, אסור לו לפדות את מעשר שני, אלא אם כן המעשר נטמא, ואין אפשרות לאכול אותו (רמב"ם מעשר שני ב, ח). לשיטת הרמב"ם ההלכה קיימת גם בזמן הזה, כיוון שקדושת ירושלים קיימת, ומתוך כך דנו הפוסקים מה אמורים לעשות עם פירות מעשר שני בירושלים בימינו. אדם שיש לו בחצרו עץ פרי והוא מפריש ממנו מעשר שני, ייאסר עליו עכשיו לפדות אותו. לפי חלק מהאחרונים הפתרון להוציא את הפירות מחוץ לגבולות ירושלים, קודם ההפרשה, ויש שהציעו להפריש בירושלים אך לדאוג לכך שהפירות ייטמאו, על ידי כך שיכשירו אותם לקבל טומאה (על ידי נתינת מים), כאשר יש עדיפות לגרום לטומאת הפירות בעודם טבל, לפני שחל עליהם שם מעשר שני, שלא פשוט שמותר לכתחילה לגרום לו טומאה (להרחבה בעניין זה ראו שו"ת משפט כהן לח, ג, וראו עוד דיון נרחב באתר מכון התורה והארץ [כאן](#)¹).

ממה שראינו עד כה נראה שאפשר להציע כיוון אחד להבנת אופיה של קדושת ירושלים, והוא שירושלים מהווה מעין מבואה אל המקדש. לירושלים אין מעמד עצמאי של קדושה, אלא היא המקום שבתוכו נמצא בית המקדש, ודרכה נכנסים אליו. קדושת המקדש מתפשטת, כביכול, גם אל מה שסביבו, ודברים מסוימים כמו קדשים קלים או מעשר שני, הקשורים לעולם הקודש והמקדש, אמנם לא דורשים את הקדושה החמורה של שטח המקדש או הר הבית, אך די להם בהימצאות בקרבת מקום אל המקדש, בירושלים, שיש בה מקצת מקדושת המקדש.

אם נתבונן, נראה שההבנה הזו אמנם מסבירה היטב את הדין של אכילת קדשים קלים בירושלים דווקא, שכן מדובר על קרבן, השייך לעולמו של המקדש, שמותר לאכול אותו גם בירושלים, שכאמור אפשר להבין שיש בה מקצת מקדושת המקדש. אך לגבי מעשר שני, הדברים פחות ברורים. הרי פירות מעשר שני, והוא הדין פירות השנה הרביעית, נטע רבעי שגם דינם להיאכל בירושלים, אינם קרבן, ומחודש לומר שהחיוב לאוכלם בירושלים

¹ <https://bit.ly/39yqiqr>
כל הזכויות שמורות

נובע מכך שבעצם הם שייכים לעולם המקדש. ובאמת, התורה עצמה כותבת בפירוש מה מטרת אכילת פירות מעשר שני "במקום אשר יבחר לשכן שמו שם": "למען תלמד ליראה את ה' - להיך כל הימים". ובמדרש ההלכה, בספרי, דרשו: "למען תלמד - מלמד שהמעשר מביא את האדם לידי תלמוד תורה". ומסביר הנצי"ב בהעמק דבר, שאמנם האדם יושב בירושלים ואוכל מפירות מעשר שני רק זמן קצר, אבל המשמעות של הישיבה הזו תהיה ל"כל הימים". הרי בזמן התורה, כשעם ישראל מפוזר בכל ארץ ישראל, מסתבר שבמקומות רבים לא רק שלאנשים לא היה הרבה זמן ללמוד, אלא גם לא תמיד היה ממי ללמוד ואיך ללמוד. בזמן הקצר בו האדם ישב בירושלים יחד עם הכהנים, הלויים, חכמי הסנהדרין ושאר חכמי העם שבאופן טבעי נמצאים סביב המקדש, אפשרות הלימוד שלו - באיכות ובכמות - תעמיד את קומת הלימוד שלו, ותכונן את יראת ה' שלו, "כל הימים". באופן דומה, מסביר ספר החינוך (שס) גם את מטרת מצוות 'מעשר בהמה', המחייבת לעשר את הבהמות הטהורות, להקריבם במקדש ולאוכלם בירושלים. "בהעלות כל איש מעשר כל בקר וצאן שלו שנה שנה במקום שעסק החכמה והתורה שם והיא ירושלים, ששם הסנהדרין יודעי דעת ומביני מדע, וכמו כן נעלה לשם מעשר תבואתנו בארבע שני השמיטה, כמו שידוע שמעשר שני נאכל שם, וכן נטע רבעי שנאכל שם, על כל פנים או ילך שם בעל הממון עצמו ללמוד תורה או ישלח לשם אחד מבניו שילמד שם ויהיה ניזון באותן פירות". ומתוך כך, כותב החינוך, "יהיה בכל בית ובית מכל ישראל איש חכם יודע התורה, אשר ילמד בחכמתו כל בית אביו, ובכן תימלא הארץ דעה את ה'".

במובן הזה, ניתן להציע שקדושתה המיוחדת של ירושלים אינה רק 'שיריים' של קדושת המקדש, אלא יש לה משמעות עצמאית: ירושלים היא המקום שבו חיים סביב המקדש, וממילא היא המקום שבו נמצאים אלו שעובדים במקדש, מתפללים במקדש, מורים הוראה לישראל מתוך לשכת הגזית שבמקדש, שם יושבים חכמי הסנהדרין ותלמידיהם, וממילא היא המקום המיועד "ליראה את ה'". ומתוך כך, אם נחזור לתחילת הדברים, בנוגע למצוות נטילת לולב, מתאפשרת בו, לדעת הרמב"ם, גם השמחה לפני ה'.